

**Por nia engaĝiĝo kiel esperantistoj,
ni demandas nin en la spirito de Immanuel Kant:
Kion ni povas scii, fari, esperi - kaj kiuj ni estas vere?**

Philipp Sonntag / ELBB 2/2025

Dum miloj da jaroj, multaj homoj tutmonde sentis sin preme minacataj. Ili stoike al kutimiĝis al tio. La planedo estas en la antaŭ-civilizacio. Bedaŭrinde, ĉi tio estas konsiderata sufiĉe kutima por multaj homoj.

Tute ne estis kutima por L. L. Zamenhof. Lia ilo por racia paco estis Esperanto. Li invitis nin esti la esperantistoj, la esperplenaj. Tio estis mirinda perspektivo de sukcesa feliĉo.

Same nia antaŭ-civilizacio nun (!) tute ne estas kutima por nia Prezidanto de UEA Duncan Charters, ("Novjarajn Bondezirojn", Esperanto 1397(1) Januaro 2025, paĝo 3):

"La jaro 2024 estis plurilate konsterna por la enloĝantoj de nia mondo. Granda plimulto de esploristoj pri la monda klimato notis pli ekstremajn fenomenojn, kiuj avertas, ke ni ne sufiĉe progresas rilate al la daŭripova konservado de nia planedo por estontaj generacioj.

Paralele katastrofa estis multloka daŭrigo de militado, kaj la neatingo de paco por suferantaj popoloj, kiuj sopiras kaj rajtas al normale trankvila vivo sen minacoj perdi familianojn, najbarojn aŭ la propran vivon."

Duncan Charters postulas larĝan engaĝiĝon de Esperanto. En intervjuo (en paĝoj 10-14 de la sama numero 1/2025) lia tutmonda engaĝiĝo evidentiĝas.

En mia artikolo mi provas kompletigi ĉi tiujn klopodojn traktante la psikologiajn defiojn kun Immanuel Kant. "Kompreneble" nacioj reprezentas interesojn. Por la homaro, oni unue devus anstataŭigi la "Unuiĝintajn Naciojn" per la "Unuiĝintaj Homoj". Ili venus de malsamaj nacioj sed sentus sin kiel komuna grupo. Kiel familianoj, kiuj, kvankam suferas streson sur troloĝata planedo, ofte sukcesas helpi kaj konsoli unu la alian.

Kiam L. L. Zamenhof komprenis, ke ni ne sukcesas fari ĉi tiun progreson, li disvolvis homaranismon, sian filozofion de praktika etiko. Tamen, dum pli ol cent jaroj ni esperantistoj vane provadis. Kiel ni povas veni el ĉi tiu sakstrato? Alia filozofo faris fundamentajn konsiderojn pri tiu ĉi dilemo. Helpe de la kvar bazaj demandoj de Immanuel Kant, ni povas esplori, strebi, testi kaj finfine klarigi niajn sociajn rolojn:

Kion mi kapablas scii? Kion mi faru? Kion mi povas esperi? Kio estas homo?

Do ni esperantistoj konsideru, kial ni apenaŭ socie aktivus ĉi-rilate. Tial ni pripensu: Ĉu ni estas tro stultaj? Tro rezignacie maldiligenta? Ĉu ni portas nian nomon maljuste? Kiuj ni estas fakte?

Sekve, mi elektas ĉi tiujn kvar demandojn por trakti defiojn. L. L. Zamenhof iam en 1890 konkludis: Nacioj mondvasse provas, plejparte vane, solvi konfliktojn. Nacioj reprezentas malsamajn interesojn. Per homaranismo oni povas kaj devus eĉ anstataŭigi la "Unuiĝintajn Naciojn" per la "Unuiĝintaj Homoj", kiuj venas de malsamaj nacioj. Eble sufiĉus, ke la 193 nacioj en UN atentu malpli siajn naciajn interesojn kaj pli la "homajn" interesojn. Do granda defio, kun multe por fari. Homoj estas en prepara stadio de civilizo. Pri tio, por helpi, por forlasi ĉi tiun antaŭan

etapon, kapablas eble ankaŭ ni esperanistoj. Ni ne estas pli bonaj ol aliaj homoj. Sed ni ricevis unikan aliron de L.L. Zamenhof, nome la "homaranismo".

Problemoj kaj krizoj estas fortaj tutmonde. Kiajn eblojn ni esperantistoj havas por kontribui al plibonigoj per nia konstrua mondrigardo? Evidente estas pluraj aspektoj por konsideri.

Mi selektas kvar ekzemplojn pri traktado de defioj. Uzante la kvar fundamentajn demandojn de Immanuel Kant, ni povas esplori, strebi, provi, kaj finfine klarigi niajn sociajn rolojn. La ekzemplajn provojn mi prezentas en kvar ĉapitroj, por nuntempo:

1. Kion ni povas esperi? Kiel ni povas vekti esperojn?
2. Kion ni kapablas scii? Kio devus resti senŝanĝa, sed esti uzata pli bone?
3. Kion ni faru? Eŭropo bezonas "simplan eŭropan lingvon"
4. Kio estas la homo? Kun homaranismo inter vivogravaj riskoj kaj etikaj esperoj.

1. Kion ni povas esperi? Kiel ni povas levi esperojn? Konstruu esperojn!

La homoj povus anstataŭigi la establitan politikon de intereso per la multe pli interesa kaj agrabla enhavo de homaranismo – tuj kiam ili kune etike atentus ĝin. Ni estas tre for de tio. Sed por socie engaĝitaj kaj veraj esperatistoj, helpe de homaranismo, ĝi fakte ne devus esti granda problemo. Tio estus helpema modelo por ĉiuj tutmonde. Kaj tio estus helpo por konstruado de "Konfido-Konstruaj Mezuroj" (KKM). Bedaŭrinde, KKM estas nuntempe en sakstrato. Freneze!

Francio precipe okupiĝas pri Esperano ekde la komenco de la pasinta jarcento. Ĉi tio okazis malgraŭ la volo, ke la franca estu mondlingvo. La franca ĉiam restas (kune kun aliaj lingvoj) speciala kultura lingvo. Mi tre ŝatas la francan lingvon, tiu ĉi pasio impresis min en 1963, kiam mi kontribuis por atomesplorado ĉe CERN. Pli longtempe eble pli kaj pli evidentiĝos, ke neniuj lingvoj, eĉ ne la usona, povos longtempe funkcii kiel la tutmonda lingvo. Longtempe, per specife evoluintaj ciferecaj avantaĝoj de Esperanto, ni sukcesu. Bona antaŭkondiĉo por tio povus esti la kombino de Esperanto kun pragmate ĉiam pli alloga kaj konvinkanta homaranismo. Kion ni povus fari por iĝi pli modernaj - ni mem?

La solvo devas esti lingve simpla kaj eleganta, same kiel politike neŭtrala kaj justa por la civilizacio. Bonaj antaŭkondiĉoj por tio estas Esperanto kun pragmate ĉiam pli sukcesa homaranismo.

Ĉu Esperano povus esti bona solvo por multaj lingvaj problemoj? Eble, sed tio ne estas simpla demando. Tio postulus fortan, celkonscian planadon. Estas perspektivoj por ĉi tio, ĉar:

Eŭropo bezonas "simplan eŭropan lingvon".

Efektive, Esperano estas jam longtempe taŭga "simpla lingvo", per kiu eŭropanoj ekzemple, povus facile kaj bone kontribui. Tie Esperanto estu la (!) „Simpla Eŭropa Lingvo“! Krome, Esperanto estu oficiale agnoskita kiel "la simpla eŭropa" lingvo. Nenio estus ŝanĝita lingve, sed anstataŭe politike. Rigardi ĝin kiel "la simplan eŭropan lingvon" malfermus plian komprenon de la potencialo de Esperanto. Profesiuloj, kiuj havas multan sperton pri Esperanto, povas utiligi multajn sociajn opciojn. Ekzistas ankaŭ aliaj "Simplaj Lingvoj", sed ili estas malfacilaj por eksterlandanoj. Ekzistas "simpla angla" (simple English), ankaŭ "simpla germana",

precipe simpla oficiala germana lingvo uzata de aŭtoritatoj, por ke ĉiu civitano komprenu pri kio temas.

Kiam mi eklernis Esperanton, oni promesis al mi, ke estos tiel facile, ke mi baldaŭ povus flue paroli kun multaj homoj. Sed tio absolute ne ĉiam veras. Mi observis, kiel lingve spertaj esperanistoj, kiuj estis multfoje spertaj kaj parolis tre rapide, bone kaj senteme komprenas unu la alian – sed ofte mi apenaŭ povis kompreni pri kio temas.

Lerninte Esperanton dum unu jaro en 2012, mi vizitis la kunvenejon en Herzberg. Mi volis praktiki la lingvon. Mi jam havis problemojn kun germanaj esperantistoj, kiuj parolis tre rapide. Kaj estis pli malbona kun eksterlandanoj. Estis multe da neklara murmurado, kaj homoj glutis ĉiun trian silabon. Ĉiuj estis amikemaj, sed apenaŭ kompreneblaj. Mi fervore alproksimiĝis al granda grupo de francaj kaj aliaj esperantistoj, sed ofte mi preskaŭ nenion komprenis.

Ĉiukaze, mia impresio estis, ke neniuj aliaj en la mondo povas paroli tiel rapide kiel la francoj - eĉ en Esperanto. Kion ni povas lerni el tiaj spertoj? Esperanto povas bone funkcii nur kiam fariĝos komuna praktiko por ĉiuj esperantistoj de ĉiuj landoj:

paroli nature, malrapide kaj klare.

La franca daŭre estas fundamenta kultura lingvo en Eŭropo. Kiam mi estis 16-jara en Londono, mi rimarkis, kiel krude mia kuzino prononcis francajn vortojn angle. Mi jam antaŭe estis en Francio. Mi instruis al ŝi ian francan akĉenton. Ŝia patrino estis ravita, ŝi diris, ke mi helpas sian filinon al "eleganta sinjorino". En Ĝenevo en 1967 mi bonege amuziĝis legante la kvar francajn gazetojn en kafejo. Ĉio ĉi estis kulture mirinda!

Tamen: ni povas atingi nur per Esperanto trovi la praktikan, ĉiuf flankan helpeman, kaj kiel neŭtrala lingvo por ĉiuj akcepteblan "simplan eŭropan" lingvon. Por ke Esperanto ludu estonte pli fortan socian rolon, eble kiel "simpla eŭropa lingvo", ni krome bezonas "simplan Esperanton", kiun ni parolas kiel eble plej klare, malrapide kaj sen tro multe da loka dialekto. Tio gravas, ĉar kiam ĝi fariĝas tro malfacila, multaj homoj revenas al "krokodilado", al lingve tabua parolmaniero.

2. Kion ni povas scii? Kio devus resti senŝanĝa kaj esti uzata pli bone?

Ĉu homoj povas trovi memfidon en sia propra socio estas plejparte decidita en infanaĝo kaj adoleskeco. Ĉiukaze oni devas konservi la lingve valorajn ecojn kaj trajtojn de la respektiva loka lingvo.

Esperanto povas malfermi pliajn eblojn por komuneco. Ĉu tio sukcesos, dependas de la maniero, kiel ni uzas Esperanton. Ni - nur ni - povas plibonigi ĉi tion.

Sed kion ni povas pli bone fari uzante Esperanton? Tio ŝuldiĝas al la parolmaniero, kiu estu ĉiam fonetike klara, lingve malambigua, politike diplomacia, kaj ĉefe persono-al-persono bonfare.

Kiam mi estis 15-jara, mi sendube komprenis, kiajn krimojn Germanio faris en la dua mondmilito. Mi ankaŭ provis helpi konstrui novan memfidon unue al mi, poste al tiuj ĉirkaŭ mi dum la studenta interŝanĝo. En 1955 mi pasigis kvar semajnojn en Villeneuve apud Montpellier. Tio estis studenta interŝanĝo kiel parto de la KKM post la 2-a mondmilito. Mi timas, ke mi faris multajn erarojn. Sed mi lernis kiel terure forte kaj malĝoje, la traŭmato povas esti por viktimoj de perforto. Estis malfacilaj – tamen mirindaj – diskutoj pri kiel komuna paca celo, kaj kielmaniere Eŭropo povus sukcesi sen milito.

La kutima politiko de interesoj tro koncentriĝas pri tio, kio ilin dividas. Ĉi tio eĉ ofte aparte klare validas por Unuiĝintaj Nacioj (UN). Ĉiukaze ni volas uzi Esperanton. Do, kion ni volas eviti eble plej multe, estas lingve "krokodili".

Bildo kaj copyright de artisto Sonny Sonntag

Kaj nuntempe? La filmo "Langue Étrangère", aperinta en 2024 montras la tragikomedion de franca ina adoleskanto, kiu vizitas sian amatinon en Germanio de la sama aĝo, kaj enamiĝas al ŝi. Ambaŭ multe parolas pri krizoj kaj havas lingvajn malfacilaĵojn. Ambaŭ ofte sentas sin superfortitaj kaj foje uzas psikedelajn fungojn.

Mi scivolas - kiel verŝajne faras la legantoj – ĉu Esperanto povus mildigi tian kaoson. Sendube estus bonege. Esperanto krom tio volas kontribui al io alia, nome al la "Unuiĝintaj Homoj (UH). Tiusence ĝi ĝojigus nin samtempe kontribui al UN, precipe Unesko. Nacioj estas, por tiel diri, "apartaj homoj".

3. Kion ni faru? Eŭropo bezonas "simplan eŭropanan lingvon"

Nia fundamento estas ĝis nun la lingvaj fortoj de Esperanto kombinitaj kun aminda hobia kulturo. La kutima ĝuo de Esperanto kiel speco de hobia kulturo tute ne estas malĝusta: per amika kunvivado en la ĉiutaga vivo, homoj el diversaj civilizacioj alproksimiĝu unu al alia. La sekva paŝo devus esti tiam akordigi tutajn etnojn reciproke el tia natura bazo. Tamen ĉi tio plejparte mankas.

Enkorpigante humanismon kaj homaranismon komplete, ni povus pli bone akordigi kaj peri juste kaj diplomatie al paco.

Unu varianto povus esti grupoj de esperanistoj, el kiuj ĉiu konas unu la alian en specifa areo de kompetenteco aŭ intereso. Estus evidente, ke ili kiel spertuloj kaj esperantistoj povus pli bone trakti la defiojn kaj rigorojn de la politiko de intereso, nome en aparte justa maniero.

Tamen, L. L. Zamenhof eble seniluziiĝus pro ni dum "vizito en 2024" kaj emfazus, ke ĉiam ekzistas ebloj por propra respondeca rolo.

Politiko ĉiam estas libera preni tiajn ideojn kaj strukturojn – aŭ simple ignori ilin.

Ekzemplo: En kongreso en Jerusalemo, esperanistoj el Mezoriento eble kune povus efektive (!) serĉi solvojn sen malamikeco kaj kun reciproka kompatato. Opcio kiun preskaŭ neniu alia havas. Bedaŭrinde, tia sukceso ankoraŭ ne estis atingita. Bedaŭrinde tia klopodo ankoraŭ neniam estis provita kaj pro tio ne povis sukcesi.

En 2024 estis la "24-a Israela Esperano-Kongreso en Jerusalemo". Sed ĝis nun ne eblis ricevi kaj paroligi mezurojn por konstruado de konfido, kaj konstrue intertrakti kun esperanistoj el Israelo, Gazao, Irano, arabaj landoj, Usono ktp. Almenaŭ estis diplomatia kontribuo de Ulrich Brandenburg el Berlino kun la temo: "Limoj de preventado de konfliktoj".

4. Kio estas la homo? Kun Homaranismo inter ekzistecaj riskoj kaj etikaj espero

Etiko rilatas al

- kaj objektiva justeco
- kaj subjektiva volemo kaj preteco por justa kaj bonfara interago kaj traktado reciproka.

Provoj religiaj estas disvastigitaj tutmonde: Tamen ekzistas amikaj religioj kiuj kongruas kun ĉiufanka ekzempla Dio. Aliflanke, ekzistas tiel nomataj "sanktaj skribaĵoj", kiuj adoras kruelajn, venĝemajn "diojn" - tio estas blasfemo.

Homaranismo estas fundamenta por Esperanto. Ĝi estas racie pravigita por harmonia socio kaj estas ligita al la interna homa sinteno kun amo, precipe karitato. Kiel tio povas esti atingita efike?

La fundamenta demando estas: Kiajn kapablojn la homo havas? Kia estaĵo tiu estas - kaj/aŭ tiu povus esti? Ĉi tio antaŭ la fono de ekzistecaj demandoj por la homaro.

Kiuj ni estas homoj? Ni estas kaj bonaj kaj malbonaj. Kio venkos? Unuflanke, ni kreis enormajn danĝerojn kaj malzorgeman interespolitikon. Aliflanke, ni scias kiel observi daŭrigeblan etikon. Ni devas decidi.

Tio signifas, ke ni kiel homoj, kaj precipe ni kiel esperantistoj, devas pensi pri tio, kiu ni volas esti:

- Aŭ aktivaj detruantoj de ekologio, klimato, homaro kaj multaj vivestaĵoj. Sen espero por niaj posteuloj.

- Aŭ zorgaj prizorgantoj pri ekologio, kun bona klimato, vivebla socio por homoj, bestoj kaj plantoj.

4.1 Ni kiel detruantoj

Kio estas la plej malproksima de homaranismo? Kio povas kaŭzi la plej malbonan detruon de civilizacio kaj ekologio? Al kio ni fokusu nian respondecan kapablon?

Du danĝeroj povas kaŭzi plurajn miliardojn da mortoj. Nova klimato povas fundamente detru la bazon de vivo por la plej multaj vivantaj estaĵoj tutmonde, longtempe kaj ekologie, kaj tio jam komenciĝis. Plena nuklea milito povas plejparte detru civilizacion en la norda hemisfero, grandparte kaj amare, en tre mallonga tempodaŭro.

De 40 jaroj, mia profesia tasko estis kontribui al la preventado de nukleaj militoj, kaj kontribui por limigi la damaĝojn, por mildigi katastrofojn. Tial mi elektis ĉi tiun temon kiel ekzemplo de la urĝaj defioj alfrontataj de la homaro kaj ankaŭ meritplenaj esperantistoj.

Annie Jacobsen estas "enketema ĵurnalisto" kiu verkis la libron „Nuclear War: A Scenario“, (2024, Dutton, Usono). Ŝi esploris la temon de "nuklea milito": intense, interfakte, tutece kaj tre klare por la legantoj. Ŝi estis en intima kontakto kun multaj agnoskitaj fakuloj en Usono. Annie Jacobsen klarigas: Okazis enormaj teknikaj progresoj ekde 1945 ĝis la nuntempo, sed ĉi tiuj malfaciligas ajnan kontrolon. Estas daŭranta pliigo en komplekseco en nuklea armila politiko. Tiuj estis komence pozitivaj provoj pliigi kontroleblecon. La intenco estis racie trakti la strukturon de eskalado, kun "regebla malkuraĝigo". Bedaŭrinde, ĉi tio neeviteble kondukis al pliigitaj riskoj kaj interrompoj. Ĉi tio validas trioble: unufoje ekigita, ĝi neeviteble fariĝos teknike neregebla, armee vastiĝanta kaj politike superforta por ĉiuj (!).

Krome, ĉiam estis neklaraj supozoj kaj foje sciencaj esploroj pri neklaraj supozoj pri malraciaj diktatoroj, tro fervoraj armeaj oficiroj kaj aliaj emocie frenezaj homoj, kiuj povus havi interrompan aŭ eĉ detruan influon al decidoj. La ekzisteca drasta risko en la scenaro de Annie Jacobsen: En iom pli ol unu horo, nome 72 minutoj, miliardoj da homoj mortus kaj la fundamentoj de ĉiuj civilizacioj povus esti detruitaj, ĝuste kiel ĝi estis preparita kun sindonemo.

La urĝa defio estas evoluigi diplomatian aliron kun dinamika modernigo kaj fervora konscio pri krizoj. Esperantistoj bezonas preskaŭ kafkaeskan okulon por la realo kaj ĝiaj kaŭzoj. Vi povas klare rekoni la ĉiutagan barbarecon, ofte kun ege kruelaj

kunfaktoj, tute sen homaro. Anstataŭ tio, la devoteco al belaj libertempaj ludoj estas prononcita. Rezulte, Esperanto apenaŭ estos serioze prenita kaj ne akiros realan socian signifon. Estas agrable, kiam UN faras amikan mencion de Esperanto – mankas la inkludo de konkretaj kaj bone bazitaj konsiloj de esperantistoj kaj poste ilia inkludo en la pragmataj politikoj de UN.

Kio estus esenca por setlado, estus kombinaĵo de sobra faka scio kun strikta aplikado de etiko, kiel pragmate kaj oportune konceptita de L. L. Zamenhof en homaranismo.

Pli da esperantistoj el diversaj landoj ol antaŭe devas provi por formi la menciitan kombinaĵon kaj proponi rezultojnde laboro al tutmonda politiko. Similaj strukturoj ebligis al la nukleaj sciencistoj de la grupo Pugwash por prepari armilimigojn por "politiko". Simile Barenboim sukcesis en ekzempla maniero harmonie kunigi muzikistojn el konfliktregionoj. Harmonio estis efektive pruvita, do ĝi estus ebla, mirinde! Tia harmonio ŝajnas preskaŭ neebla antaŭ la fono de disvastigita perforto en Gazao. Necesa por komuna postvivado estas komuna etika fortostreĉo. Kiom ajn malproksime ĝi estas, oni devas ĉiam strebi al ĝi – nur tiamaniere ia ajn travivado ambaŭflanke povas fariĝi imagebla kaj realigebla.

Neniu volas esti la ellasilo por totala eskalado. Ĉiu ŝtato devas esti ege singarda pri la risko de nuklea milito. Ĉi tio validas ĉe ĉiuj eskaladaj niveloj. Ĝi ankaŭ validas por la kombinaĵo de la roloj de nukleaj potencoj kaj ŝtatoj sen nukleaj armiloj. Ĝi estas farebla kelkfoje, sed malfacile agi en zorgema peranta maniero.

Ĉefekzemplo estis la milit-politika kunlaboro inter Francio kaj Germanio post furiozaj militoj. Ĉi tio estis atingita en utila maniero, malgraŭ ege malsamaj interesoj, precipe riskoj. Sed la defioj konstante ŝanĝiĝas kaj ĉiu kunlaboro devas esti kontinue rekonsiderata kaj ĝustigita.

Mi detale ekzamenis la eblajn evoluojn de atommilitoj ekde 1964: Francio havas nuklean malkuraĝigon kontraŭ Putin por sia propra supervivo. Sed mi demandas, ĉu Francio ankaŭ povus esti kredinda malkuraĝigo por Eŭropo? Verŝajne apenaŭ, ĉar la strategiaj armiloj sur francaj nukleaj submarŝipoj estus uzataj nur post intensa detruo en franca teritorio. Iuj strukture similaj aferoj validas por la taktikaj nukleaj armiloj, kiuj (vidu la funkciaĵon pretecon de Plutono tiutempe) estis nur destinitaj por uzi ĝuste en la Baden-Virtemberga areo.

Tiaj aferoj ne estis (kaj krome ne estas) diskutataj politike, ne tiutempe kaj ne nuntempe, eĉ apenaŭ en civila kaj katastrofa protektado. Kiam en 1967 mi klarigis ĉi tiun fakton al ĉirkaŭ cent arbaristoj en Baden-Virtembergo, tiam regis granda surprizo kaj konsterno. Pri tio apenaŭ ekzistis kaj/aŭ ekzistas milit-politikaj konsideroj en la Federacia Respubliko Germanio.

Francio kondukas kredeble kaj prudente kiel armea nuklea potenco. Sed EU kiel komplekso estas en sakstrato. Unuflanke, al fakuloj mankas unuforma kompreno. EU estas malproksimaj de la prudento, kiun L. L. Zamenhof klopodis transdoni per sia homaranismo. Ili pene kaj longe intertraktas "por" la interesoj de siaj ŝtatoj. Estas malfacile kredi, ke diplomatoj baldau interesiĝos pri Esperanto.

Aliflanke, la esperanistoj konas sian homaranismon, sed kutime mankas al ili kompreno pri precipe politike specifaj kaj kompleksaj temoj. Tamen, tuj kiam tiuj diverslandaj esperanistoj, kiuj estas ankaŭ fakuloj pri certaj fakoj, renkontiĝas kaj sin organizas, oni povus multon atingi. Ili povus kombini sperton kun etiko.

Ĉu Esperanto-kongreso povus solvi la dilemon surbaze de komuna etika kompreno de homaranismo? Eble. La interesoj estas tiel malsamaj, ke kutime, ĝenerale politikistoj ne preparis iujn ajn decidojn por malsamaj militaj scenaroj. Sekve, ni esperantistoj apenaŭ pensis pri tio en la intereso de Eŭropo. Pli ol 80, eble eĉ pli ol 90% de la agadoj prezentitaj en revuoj, montras feliĉajn vizaĝojn ĝuantajn sendanĝeran libertempon. Ankaŭ L. L. Zamenhof evoluigis sian Esperanton tiucele, sed lia homaranismo montras, ke ĝi neniel estis nur por tiu ĉi celo.

Se, ekzemple, estus pli da teknikaj specialistoj inter esperantistoj el Francio kaj Germanio, ili estus en la plej bona pozicio, principe kaj diplomatie, por diskuti kaj etikajn kaj praktikajn solvojn. La Pugwash-konferencoj pri nukleaj armiloj kun ekspertoj de Usono kaj Rusio estas konsideritaj establita, ideala modelo. Povus montriĝi valora apliki homaranismon kiel modelo al malfacilaj riskoj de ebla eskalado.

4.2 Antaŭgarda Respondeco

Por la uzo de Esperanto, estu mallonge skizitaj bazaj etikaj pozicioj kaj ties praktika realigo. Antaŭ de ĉi tiu fono, oni provos ĝuste klasifiki homaranismon. Tio devus trakti valoran enhavon kaj ankaŭ nesufiĉan efikon al la tutmonda rolo de Esperanto.

Yuval Noah Harari precize kaj senteme distingas inter la arbitreco de multaj religioj kaj bone bazita scio. Do (NEXUS, p. 162 p.):

“La scienca revolucio estis markita de la malkovro de nescio. Religioj supozas, ke ili havas seneraran fonton de vero. Kristanoj havas la Biblion, islamanoj havas la Koranon, hinduoj havas la Versojn kaj budhanoj havas la Tripitaka-instruon. Scienca kulturo konas neniun kompareblan libron kaj ne priskribas siajn protagonistojn kiel profetoj, sanktuloj aŭ geniuloj. ... La markostampo de scienco estas ne nur dubo, sed forta memdubo, kaj en la koro de ĉiu scienca institucio ni trovas potencajn memkorektantajn mekanismojn.”

Tamen gravas ĉiam rimarki, kiom draste – ŝajne raciaj – ideologioj povas malsukcesi. George Orwell montras tiajn riskojn dramece en sia romano "1984". Li uzas NOVPAROLO, lingvon kiun li kreis ne laste el siaj konoj de Esperanto. Orwell havis kontakton kun esperantistoj. Li estis fascinita de tiu ĉi lingvo. Li evidente adoptis iom el ĝi por sia lingvo "Novparolo" en sia romano 1984. Ekzemple, la prefikso "mal-" ŝanĝas signifojn en ambaŭ lingvojn en la malon. Ekzemple "juna" signifas juna, maljuna do: "ne plu juna ". NOVPAROLO havas a-vortprovizon, en kiu oni strikte evitis ambiguecojn, b-vortprovizon, en kiu amaso da realaĵoj estis simpligitaj kaj nomitaj uzante nur kelkajn vortojn, kiel Gutsex por ĉasteco, Sexdel por seksaj ofendoj ĉiuspecaj; ekzistis esprimoj kun la kontraŭa signifo, kiel Freudelager por punlaborejoj; c-vortprovizo havis strikte difinitajn esprimojn por sciencaj detaloj, apenaŭ vaste konataj, sed zorge formitaj kiel "gutdenkvoll", por tiel diri, "falsaĵo", kiu sisteme malklarigis ajnan realecon. En ambaŭ lingvoj oni foje traktis dusencecojn en strikte identa maniero, sed ofte intence alimaniere kaj konfuzo. Entute: La malo de sisteme klara lingvo kiel Esperanto estas la uzo de sisteme konfuzo lingvo.

Albert Schweitzer traktis la ekzistecajn riskojn kaj plurfoje donis klarajn konsilojn kiel ekzemple:

“Neniu batalo povas malhelpi nin fariĝi detrua forto unu kontraŭ la alia per ekonomia aŭ fizika potenco. Maksimume la rezulto estas, ke la seksperfortanto kaj la seksperfortito alternas en siaj roloj. La nura afero, kiu povas helpi nin, estas rezigni la potencon, kiu estis donita al ni unu kontraŭ la

alia. Sed ĉi tio estas ago de spiriteco. Ni kapablas nur atingi tion per pripensema respekto al vivo.”

Por kompari homaranismon kun aliaj etikaj formuladoj, jen la unuaj du bazaj deklaroj:

Homaranismo povas esti komprenita kiel provo por krei klaran kondutkodon. Kion ĝi devus eviti estas ajnaj ambiguecoj aŭ eĉ nuancoj de signifo. La kutimaj sanktaj libroj (Biblio, Korano, ĉinaj fabeloj ktp.) enhavas plejparte referencojn al racia konduto, sed bedaŭrinde ankaŭ "eksplodojn de kolero de dioj" kaj aliaj arbitraj kondutoj, kio esence estas blasfemo kontraŭ iu ajn dio. Kio sonas sobre en homaranismo, baziĝas sur la provo objektivite trakti justecon.

Oficialaj trajtoj de homaranismo estas:

“Unua dogmo:

Mi estas homo, kaj por mi ekzistas nur idealoj pure homaj. En ĉiuj idealoj kaj etno-naciaj celoj mi vidas nur grupan egoismon kaj mizantropion, kiuj baldaŭ aŭ malfrue devas malaperi kaj kies malaperon mi devas rapidigi laŭ mia povo.

Dua dogmo

Mi kredas, ke ĉiuj popoloj estas egalaj kaj mi taksas ĉiun homon nur laŭ ties persona valoro kaj agoj, sed ne laŭ ties deveno. Ĉian ofendadon aŭ persekutadon de homo pro tio, ke tiu naskiĝis de alia gento, kun alia lingvo aŭ religio ol mi, mi rigardas kiel barbarecon. Gravus, ke homaranismo ne ekskludas respektantan, mildan sed striktan etikon, amon al proksimulo. Nur kun tia vera religieco la etiko povas fariĝi socie reala kaj plene efika.”

Homaranismo povas esti komprenita kiel provo krei klaran kondutkodon. Kion ĝi devus eviti estas ajnaj ambiguecoj aŭ eĉ nuancoj de signifo. La kutimaj sanktaj libroj (Biblio, Korano, ĉinaj fabeloj) povas esti aprezataj kun respekto kiel esprimplenaj legendoj – kondiĉe, ke oni malakceptas sensencaĵon kaj/aŭ maletikecon.

Ĉu io pozitiva povas okazi, se oni ne rekonas la arbitrecon en la tekstoj de legendoj kaj fabeloj, aŭ se, kiel "kredanto", oni simple akceptas deklarojn kiel faktojn? Jes, okazis historie, kie religiulo havis akran senton pri la strukturo de etikaj veroj kaj, surbaze de tia beno, provis plibonigi sian socion etike. Ĉi tio povus esti atingita nur per la ideo de forta kaj justa Dio.

Ĉefekzemplo estas la eklezia patro Aurelius Augustinus. Li vivis de 353 ĝis 430. Li kapablis esprimi sian engaĝiĝon en lingvo preskaŭ ĉiela kaj lirika. Aurelius Augustinus (de: "Ĉieliro al Dio", red. Ladislaus Boros, eldonejo Patmos, Duseldorfo, (2001), kovrilo):

"Kaj la averto venis al mi reveni al mi mem, kaj mi eniris, en mian plej internan estaĵon. Mi eniris kaj vidis per la okulo de mia animo, kiel ĝi estis malforta, alte super mia spirito, la senŝanĝeblan lumon, ne ĉi tiun ĉiutagan, tutan karnon videblan...

Kiu konas la veron, tiu scias, kaj tiu, kiu ĝin konas, konas la eternecon. Ho eterna vero kaj vera amo kaj amata eterneco. Estas vi, mia Dio! Mi sopiras vin tage kaj nokte. Tuj kiam mi ekkonsciis pri vi, vi deturnis la senpovecon de mia rigardo, ĉar vi brilis potence en mi, kaj mi tremis pro amo kaj hororo."

Augustine plurfoje emfazis bonfaradon kiel decidan forton. Ni povas demandi nin pri homaranismo: Ĉu preskaŭ tute mankas al ni tia sindonemo?

Konkludo:

- A) **Ni devus paroli Esperanton malrapide, laŭte kaj klare.** Tio estus pli bone ricevita mesaĝo, pri kiu Esperanto evidente kaj klare kapablas. Kaj iuj aŭskultantoj eble respondas pli bone rimarkante tion, kion ni provas implici. Do bonvolu paroli “simplan Esperanton” tio povus helpi al tiu establiĝi eĉ pli bone ol antaŭe kiel “simpla eŭropa lingvo”. Kaj kelkaj aŭskultantoj reagis rimarkante tion, kion ni sugestas al ili: bonvolu paroli “simplan Esperanton”, kiu povus establiĝi eĉ pli bone ol antaŭe kiel “simpla eŭropa lingvo”. Tio ankaŭ igus Esperanton pli konata por tute aliaj celoj.
- B) **Kie malsamaj grupoj havas tre malsamajn interesojn, necesas diplomatia mediacio. Esperantistoj, kiuj havas, respektas kaj konservas komunan komprenon pri homaranismo, estas aparte kapablaj pri tio.** Tamen ĉi tiuj esperanistoj devus esti fakuloj pri polemikaj aferoj, aŭ almenaŭ volonte okupiĝi pri ili kaj fari celdirektan penon. Tiam tio estus mesaĝo, pri kio Esperanto povas evidente kaj klare esti kapabla. Kaj kelkaj aŭskultantoj respondus rimarkante tion, kion ni provas sugesti.
- C) **Aurelius Augustinus plurfoje emfazis bonfaradon kiel decidan forton.** Kaj li konvinke kaj intense luktis por aliro al sia Dio – malgraŭ ĉiuj duboj, ĉar la “signaloj de Dio” ne atingis lin eksplicite en klara lingvo. Li devis plurfoje mergi sin en neklarajn antaŭsentojn kaj ĉerpi forton el neklaraj esperoj (!), kaj fortigi sian propran komunumon kiel episkopo de Hipono. Ni povas demandi nin pri homaranismo: Ĉu mankas al ni tia sindonemo?

#

Philipp Sonntag / kiel aŭtoro: Profesie li ekzamenis - ankaŭ lingve – kaj eskaladojn al krizoj kaj militoj, kaj ankaŭ la kulturon de rememoro post amaraj suferoj. En 2008 li interesiĝis pri Esperano. Kiel futurologisto li longe estas parto de la provita tradicio de interfakaj konsideroj.